I

Мені нудно в хаті жить.

Ой, вези ж мене із дому,

Де багацько грому, грому,

Де гопцюють все дівки,

Де гуляють парубки!

Зі старовинної легенди

Який чарівний, який розкішний літній день у Малоросії! Які млосногарячі ті години, коли полудень сяє серед тиші й спеки, і блакитний, незмірний океан, жагучим куполом схилившись над землею, здається, заснув, весь потонувши в млості, пригортаючи й стискаючи прекрасну в ніжних обіймах своїх! На ньому ні хмаринки. В полі ні звуку. Все начебто вимерло; вгорі тільки в небесній глибині тремтить жайворонок, і срібні пісні летять повітряними сходами на закохану землю, та зрідка кигикання чайки чи дзвінкий голос перепела пролунає в степу. Ліниво й бездумно, ніби гуляючи без мети, стоять підхмарні дуби, і сліпучі удари сонячного проміння запалюють цілі мальовничі маси листя, кидаючи на інші темну, як ніч, тінь, на яку тільки при великому вітрі бризкає золото. Смарагди, топази, яхонти ефірних комах сиплються над барвистими городами, обрамованими стрункими соняшниками. Сірі скирти сіна й золоті снопи хліба табором розташовуються в полі й кочують по його безкрайності. Нагнулись від ваги плодів розлогі віти черешень, слив, яблунь, груш; небо, його чисте дзеркало — ріка в зелених, гордо піднятих рамах... Яке повне розкоші і солодкої знемоги малоросійське літо!

Такою розкішшю сяяв один із днів гарячого серпня року тисяча вісімсот… вісімсот… Та років з тридцять буде тому, коли шлях, верст[10] за десять до містечка Сорочинців, кипів народом, що поспішав з усіх околишніх і далеких хуторів на ярмарок. З ранку ще тяглися нескінченною валкою чумаки із сіллю та рибою. Гори горшків, закутаних у сіно, поволі сунули, здається, нудьгуючи зі своєї неволі й темряви; подекуди тільки яка-небудь розмальована яскраво миска чи макітра хвастовито висувалася з високо піднятого на возі плоту й привертала розчулені погляди прихильників розкоші. Багато з подорожніх поглядало з заздрістю на високого гончара, власника цих коштовностей, що, повільно ступаючи, йшов за своїм крамом, дбайливо закутуючи глиняних своїх чепурунів та кокеток ненависним для них сіном.

Самотою збоку тягся стомленими волами віз, навалений мішками, прядивом, полотном та всякою хатньою поклажею, а за ним брів, у чистій полотняній сорочці і в забруднених полотняних шароварах, його хазяїн. Лінивою рукою обтирав він піт, що градом котився з його смаглявого обличчя і навіть капав з довгих вусів, напудрених тим невмолимим перукарем, що некликаний приходить і до вродливиці, і до потвори та силоміць пудрить кілька тисяч уже літ весь рід людський. Поряд з ним ішла прив'язана до воза кобила, сумирний вигляд якої свідчив про похилий вік її. Багато зустрічних, і особливо молодих парубків, брались за шапку, порівнявшися з нашим дядьком. Одначе не сиві вуси й не поважна хода його змушувала їх це робити; досить було звести очі трохи вгору, щоб побачити причину такої шанобливості: на возі сиділа гарненька дочка з круглим личком, з чорними бровами, що рівними дугами зводилися над ясними карими очима, з безжурно усміхненими рожевими устами, з зав'язаними на голові червоними і синіми стрічками, які, разом з довгими косами і пучком польових квітів, багатою короною лежали на її чарівній голівці. Все, здавалося, цікавило її; все було для неї чудне, нове… і гарненькі очиці безперестанку бігали від одного дива до другого. Та як і не розважитися! вперше на ярмарку!.. Дівчина у вісімнадцять літ уперше на ярмарку!.. Та ніхто з прохожих і проїжджих не знав, як важко їй було вблагати батька взяти її з собою, хоч той і душею радий був би зробити це раніш, якби не лиха мачуха, що навчилася

тримати його в руках так само вправно, як він віжки своєї старої кобили, що ото за довголітню працю пленталася тепер на продаж. Невгамовна жінка!.. Та ми й забули, що й вона тут сидить зверху на возі у пишній і шерстяній зеленій кофті, на якій, ніби на горностайовім хутрі, нашиті були хвостики червоного тільки кольору, в дорогій плахті, що рябіла, мов шахівниця, і в ситцьовім барвистім очіпку, що надавав якоїсь особливої поважності її червоному повному обличчю, по якому перебігало щось таке неприємне, таке дике, що кожний ту ж мить поспішав перевести збентежений погляд свій на веселеньке личко дочки.

Очам наших подорожніх почав уже відкриватися Псьол; здаля вже повівало холодком, що здавався відчутнішим після втомної, виснажливої спеки. Крізь темно— і яснозелене листя недбало розкиданих у лузі осокорів, беріз і тополь заблискали вогненні, повиті холодом іскри, і річка-красуня пишно відкрила срібне лоно своє, на яке розкішно падали зелені кучері дерев. Свавільна, як вона в ті чарівні години, коли правдиве дзеркало так завидно вбирає в себе її сповнене гордощів і сліпучого блиску чоло, лілейні плечі й мармурову шию, затінену темною хвилею, що впала з русої голови, коли зневажливо відкидає вона одні прикраси, щоб замінити їх іншими, і вередуванням її краю нема, — вона чи не щороку міняє свої околиці, вибирає собі новий шлях і оточує себе новими, різноманітними ландшафтами. Ряди млинів підіймали на важкі колеса свої широкі хвилі й потужно кидали їх, розбиваючи на бризки, обсипаючи пилом і сповнюючи шумом околицю. Віз зі знайомими нам пасажирами виїхав у цей час на міст, і ріка у всій красі і величі, як суцільне скло, розкинулась перед ними. Небо, зелені й сині ліси, люди, вози з горшками, млини — все перекинулось, стояло й ходило догори ногами, не падаючи в блакитну, прекрасну безодню. Красуня наша задумалася, дивлячись на розкішний краєвид, і забула навіть лузати свій соняшник, чим ретельно розважалась усю дорогу, коли раптом слова: "ой, та й дівчина!" вразили її вухо. Оглянувшись, побачила вона гурт парубків, що стояли на мосту, і серед них один, одягнений чепурніше ніж інші, в білій свитці і в сивій з решетилівського смушку шапці, узявшись у боки, молодецьки поглядав на проїжджих. Красуня не могла не помітити його засмаглого, але приємного обличчя й огненних очей, що, здавалося, намагались побачити

її наскрізь, і опустила очі, подумавши, що, може, це він сказав ті слова. "Гарна дівчина!" казав далі парубок у білій свитці, не зводячи з неї очей. "Я віддав би все своє господарство, щоб поцілувати її. А он спереду й диявол сидить!" Регіт знявся з усіх боків; та вичепуреній жінці чоловіка, що повільно ступав поруч, не дуже сподобалось таке привітання: червоні щоки її стали аж огненні, і тріскотіння добірних слів посипалось, як дощ, на голову гуляки-парубка:

"Щоб ти подавився, паскудний бурлако! Щоб твого батька горшком по голові стукнуло! Щоб він посковзнувся на льоду, антихрист проклятий! Щоб йому на тім світі чорт бороду обсмалив!"

"Ач, як лається!" сказав парубок, витріщивши на неї очі, нібито спантеличений таким сильним залпом несподіваних привітань: "і язик їй, столітній відьмі, не заболить вимовляти такі слова".

"Столітній!.." підхопила літня красуня. "Поганцю! піди та вмийся спочатку! Шибенику нікчемний! Я не бачила твоєї матері, та знаю, що погань! і батько погань! і тітка погань! Столітній! що в нього молоко ще на губах..." Віз саме почав з'їжджати з мосту, і останніх слів уже не можна було почути; та парубок не хотів, здається, закінчити на цьому: не думавши довго, схопив він жменю грязюки й жбурнув услід їй. Удар був влучніший, ніж можна було сподіватись: весь новий ситцьовий очіпок був заляпаний грязюкою, і регіт у гурті легковажних гульвіс вибухнув ще з більшою силою. Огрядна чепуруха скипіла від гніву; та віз від'їхав у цей час досить далеко, і злість її впала на безневинну пасербицю та на вайлуватого чоловіка, який, звикши здавна до таких явищ, весь час уперто мовчав і байдуже сприймав бурхливу мову розлюченої дружини. Одначе, незважаючи на це, невтомний язик її тріскотів і метлявся в роті доти, поки не приїхали вони в передмістя до старого знайомого й кума, козака Цибулі. Зустріч з кумами, що давно не бачились, вигнала на якийсь час із голови цю неприємну пригоду, примусивши наших подорожніх порозмовляти про ярмарок і перепочити трохи після далекої дороги.

II

Що боже, ти мій господи! чого нема на тому ярмарку! колеса, скло, дьоготь, тютюн, ремінь, цибуля, крамарі всякі… так що хоч би в кишені було рублів із тридцять, то й тоді б не закупив усього ярмарку.

З малоросійської комедії

Вам, мабуть, траплялося чути, як десь рине далекий водоспад, коли все навколо сповнене стривоженого гуркоту, і хаос дивних, неясних звуків вихором носиться перед вами. Справді, чи не ті самі почуття вмить охоплять вас у вихорі сільського ярмарку, коли весь народ зростається в одне величезне страховище й ворушиться всім своїм тулубом на майдані та в тісних вулицях, кричить, гогоче, гримить? Галас, сварка, мукання, мекання, ревіння — все зливається в один безладний гомін. Воли, мішки, сіно, цигани, горшки, баби, пряники, шапки — все яскраве, строкате, безладне метушиться купами і снується перед очима. Різноголоса мова потопляє одна одну, і жодне слово не вихопиться, не врятується від цього потопу; жоден крик не вимовиться ясно. Тільки ляскання по руках торгашів чути з усіх кінців ярмарку. Ламається віз; дзвенить залізо; з гуркотом падають скидувані на землю дошки; і запаморочена голова не розуміє, куди вдатися. Приїжджий мужик наш з чорнобривою дочкою давно вже тинявся між народом. Підходив до одного воза, обмацував другого, прислухався до цін; а в той час думки його оберталися безперестанно коло десяти мішків пшениці та старої кобили, що він привіз на продаж. З обличчя дочки його помітно було, що їй не дуже приємно тертися коло возів з борошном та пшеницею, їй би хотілося туди, де під полотняними ятками принадно розвішані червоні стрічки, сережки, олов'яні, мідні хрестики й дукачі. Та й тут, одначе, вона знаходила собі багато чого для спостереження: її смішило дуже, як циган і мужик били один одного по руках, скрикуючи самі від болю; як п'яний жид давав бабі киселю; як, посварившись, перекупки перекидалися лайкою і раками; як москаль, погладжуючи одною рукою свою цапину бороду, другою… Та ось почула вона, що хтось смикнув її за вишиваний рукав сорочки. Озирнулась — аж парубок у білій свитці, з

ясними очима, стояв перед нею. Жилки її здригнулись і серце забилося так, як ще ніколи, ні з якої радості, ні з якого горя: і дивно, і любо їй здалося, і сама не могла розібрати, що робилося з нею.

"Не бійся, серденько, не бійся!" говорив він до неї стиха, взявши її за руку, "я нічого не скажу тобі лихого!"

"Може, це й правда, що ти нічого не скажеш лихого", подумала про себе красуня: "тільки мені чудно… мабуть, це нечистий! Сама, здається, знаєш, що не годиться так… а сили немає забрати від нього руку".

Мужик обернувся й хотів щось промовити до дочки, та збоку почулося слово: пшениця. Це магічне слово змусило його в ту ж хвилину приєднатися до двох негоціантів[11], які голосно розмовляли, й уваги, що прикувалася до них, уже ніщо неспроможне було відвернути.

III

Чи бачиш, він який парнище?

На світі трохи єсть таких.

Сивуху так, мов брагу, хлище!

Котляревський "Енеїда"

То ти думаєш, земляче, що погано піде наша пшениця?" говорив чоловік, з вигляду схожий на заїжджого міщанина, мешканця якого-небудь містечка, у пістрьових, забруднених дьогтем і засмальцьованих шароварах, до другого в синій, подекуди вже й з латками, свитці та з величезною ґулею на лобі.

"Та думати нема чого тут; я ладен накинути на шию петлю та й гойдатися на цьому дереві, як ковбаса перед Різдвом на хаті, коли ми продамо хоч одну мірку[12]".

"Кого ти, земляче, морочиш? Привозу ж, крім нашого, нема зовсім", відказав чоловік у пістрьових шароварах. — "Еге ж, говоріть собі, що хочете", думав про себе наш знайомий, що не пропускав і слова з розмови двох негоціантів: "а в мене десять мішків таки є в запасі".

"То ж то й воно, що коли де встряне нечиста сила, то жди стільки добра, як від голодного москаля", значущо сказав чоловік з ґулею на лобі.

"Яка нечиста сила?" підхопив чоловік у пістрьових шароварах.

"Чи ти чув, що подейкують люди?" провадив далі той, що з ґулею на лобі, наводячи на нього скоса свої похмурі очі.

"Ну?"

"От тобі й ну! Засідатель — щоб він не діждав більше витирати губи після панської слив'янки — одвів для ярмарку прокляте місце, на якому, хоч лусни, ні зернини не продаси. Бачиш ти отой старий розвалений сарай, що ген-ген стоїть під горою?" (Тут цікавий батько нашої красуні підсунувся ближче і весь обернувся, здавалося, на увагу). "В тому сараї й водяться чортячі штуки; і жоден ярмарок на цьому місці не минав без біди. Вчора волосний писар проходив пізно ввечері, коли зирк, — аж у вікно на даху висунулось свиняче рило та й рохнуло так, що йому мороз пішов за спиною; так і жди, що знову з'явиться червона свитка!"

"Що ж це за червона свитка?"

Тут у нашого уважного слухача волосся стало дибом; зі страхом обернувся він назад і побачив, що дочка його та парубок спокійно

стояли, обнявшись і наспівуючи одне одному якісь любовні казки, забувши про всі свитки на світі. Це розвіяло його страх і примусило повернутися до звичайної безтурботності.

"Еге, ге, ге, земляче, та ти майстер, як я бачу, обійматися! Щоб мене чорт узяв, коли я не на четвертий тільки день після весілля навчився обіймати покійну свою Хвеську, та й то дякувати кумові: бувши дружком, вже напоумив".

Парубок помітив ту ж мить, що батько його коханої не дуже розумний, і в думках заходився будувати план, як би то схилити його на свою користь.

"Ти, певно, чоловіче добрий, не знаєш мене, а я тебе зразу впізнав".

"Може, і впізнав".

"Коли хочеш, то й як звати, і на прізвище, і всяку всячину розкажу: тебе звуть Солопій Черевик".

"Еге ж, Солопій Черевик".

"А придивись-но гарненько: чи не впізнаєш мене?"

"Ні, не впізнаю. Не в гнів сказати, на віку стільки довелось надивитися пик усяких, що чорт їх і пригадає всіх!"

"Шкода, що ти не пригадаєш Голопупенкового сина!"

"А ти ніби Охрімів син?"

"А хто ж інший? Хіба тільки лисий дідько, як не він".

Тут приятелі взялися за шапки й почалося чоломкання; наш Голопупенків син, одначе, не гаявши часу, наважився одразу ж напосістись на нового свого знайомого.

"Ну, Солопію, ото, як бачиш, я й дочка твоя покохали одне одного так, що хоч би й вік жити вкупі".

"Що ж, Параско", сказав Черевик, обернувшись і сміючись до своєї дочки: "може, й справді, щоб уже, як то кажуть, вкупі, і той… щоб і паслись на одній траві! га? по руках? ану лишень, новообраний зятю, став могорич!"

І всі троє опинились у відомій ярмарковій ресторації — під яткою в жидівки, заставленою незліченною флотилією сулій, бутлів, пляшок всякого роду й віку.

"Ох і молодець! за це люблю!" говорив Черевик, трохи підпивши й бачивши, як наречений зять його налив кухоль завбільшки з півкварти і, навіть не скривившись, вихилив до дна, торохнувши потім його вдрузки. "Що скажеш, Параско? Якого я тобі жениха дістав? дивись, дивись: як він хвацько тягне сивуху!.."

І, посміхаючись та заточуючись, поплентався він з нею до свого воза, а наш парубок пішов уздовж рядів з дорогим крамом, де були купці навіть із Гадяча й Миргорода — двох знаменитих міст Полтавської губернії, — наглядіти кращу дерев'яну люльку з мідною гарною оправою, квітчасту по червоному тлі хустку і шапку на весільні дарунки тестеві й усім, кому слід.

Тут у нашого уважного слухача волосся стало дибом зі страхом обернувся він назад і побачив, що дочка його та парубок споюйно стояли, обнявшись…

IV

Хоть чоловікам не онеє,

Та коли жінці, бачиш, теє,

Так треба угодити...

Котляревський

Ну, жінко! а я знайшов жениха дочці!"

"Ото, якраз до того тепер, щоб женихів шукати. Дурню, дурню! тобі, мабуть, і на роду написано залишитися таким! Де ж таки ти бачив, де ж таки ти чув, щоб добрий чоловік бігав тепер за женихами? Ти подумав би краще, як пшеницю з рук збути; гарний, мабуть, і жених той! гадаю, голодранець над голодранцями".

"Е, як би не так, подивилась би ти, що то за парубок! Сама свитка більше коштує, ніж твоя зелена кофта й червоні чоботи. А як сивуху знаменито п'є... Чорт би мене взяв разом з тобою, коли я бачив на віку своїм, щоб парубок одним духом вихилив півкварти, не скривившись".

"Ну, отож: йому як п'яниця та волоцюга, то й його масті. Б'юсь об заклад, якщо це не той самий шибеник, що вчепився до нас на мосту. Шкода, що й досі він не попадеться мені: вже б я йому далася взнаки."

"Та що, Хівре, хоч би й той самий; чому ж він шибеник?"

"Е! чого ж він шибеник! Ох, ти, голово безмозка! чули? чого він шибеник! Куди ж ти заховав дурнуваті очі свої, коли проїздили ми млини; йому хоч би отут, перед самим його закаляним тютюнищем носом, знеславили його жінку, йому б те й байдужісінько".

"А все ж я не бачу в ньому нічого поганого; хлопець хоч куди! ото тільки, що заліпив був на мить мармизу твою гноєм".

"Еге! та ти, я бачу, й слова не даси мені сказати! а що це воно таке? коли це бувало з тобою? мабуть, встиг уже сьорбнути, не продавши нічого…"

Тут Черевик наш помітив і сам, що розбалакався занадто, і закрив на мить голову свою руками, гадаючи, без сумніву, що розгнівана жінка так і вчепиться йому в чуба своїми подружніми кігтями.

"Отуди до дідька! от тобі й весілля!" думав він про себе, відступаючи від сильного натиску дружини. "Доведеться відмовити путящому чоловікові отак з доброго дива. Боже ти мій, господи, за що така напасть на нас, грішних! і так багато всякої погані на світі, а ти ще й жінок наплодив!"

V

Не хилися, явороньку,

Ще ти зелененький;

Не журися, козаченьку,

Ще ти молоденький!

Малоросійська пісня

Неуважно дивився парубок у білій свитці, сидячи коло свого воза, на народ, що глухо гомонів навколо нього. Втомлене сонце покидало світ, спокійно пропалахкотівши свій полудень та ранок; і згасаючий день чарівно й сумно й яскраво рум'янився, як щоки прекрасної жертви

невблаганної недуги в урочисту хвилину відлітання її на небо. Сліпучо виблискували верхи білих шатрів та яток, освітлені якимось ледве помітним огненно-рожевим світлом. Шибки навалених купами вікон горіли; зелені пляшки і чарки на столах у шинкарок стали огненними; гори динь, кавунів і гарбузів здавались вилитими із золота і темної міді. Гомін помітно рідшав і вщухав, і потомлені язики перекупок, мужиків та циган лінивіше й повільніше повертались. Де-не-де починав блимати вогник, і запашна пара од варених галушок розносилася по стихаючих вулицях.

"Чого зажурився, Грицьку?" скрикнув високий, засмаглий циган, ударивши по плечу нашого парубка. "Що ж, віддавай воли за двадцять!"

"Тобі б усе воли та воли! Вашому племені все б бариші тільки. Підвести та обдурити доброго чоловіка".

"Тьху, диявол! та тебе не в жарт замарудило. Чи не з досади, що сам накинув собі наречену?"

"Ні, це не по-моєму; я додержую свого слова; що вже зробив, тому й довіку бути. Та от у старого бовдура Черевика нема совісті, видно, і на півшеляга: сказав, та й назад… Ну, його й винуватити нема чого, він — пень та й годі. Все це штуки старої відьми, що ми її сьогодні з хлопцями на мосту вилаяли на всі боки! Ех, якби я був царем або паном великим, я б перший перевішав усіх тих дурнів, що дозволяють себе сідлати бабам…"

"А продаси воли за двадцять, якщо ми заставимо Черевика віддати нам Параску?"

Здивовано поглянув на нього Грицько. В смаглявих рисах цигана було щось злостиве, в'їдливе, низьке і разом погордливе: людина, глянувши на нього, вже ладна була визнати, що в цій чудній душі киплять достоїнства великі, та їм одна тільки нагорода є на землі — шибениця.

Рот, що зовсім провалився між носом і гострим Підборіддям, завжди осяяний в'їдливою усмішкою, невеликі, але жваві, як огонь, очі і безупинне миготіння на лиці блискавки задумів і намірів — все це начебто вимагало особливого, такого ж дивного для себе убрання, яке саме й було тоді на ньому. Цей темно-коричневий каптан, що один дотик до нього, здавалось, перетворив би його на порох; довге чорне волосся, що пасмами спадало на плечі; черевики, взуті на босі, засмаглі ноги, все це, здавалося, приросло до нього й становило його природу.

"Не за двадцять, а й за п'ятнадцять віддам, якщо не збрешеш тільки!" відповів парубок, не зводячи з нього допитливих очей.

"За п'ятнадцять? добре! Гляди ж, не забувай: за п'ятнадцять! ось тобі й синиця на завдаток!"

"Ну, а як збрешеш?"

"Збрешу — завдаток твій!"

"Добре! ну, давай же по руках!"

"Давай!"

VI

От біда, Роман іде, от тепер, якраз насадить мені бебехів та й вам, пане Хомо, не без лиха буде.

З малоросійської комедії

Сюди, Афанасію Івановичу! ось тут тин нижчий, підіймайте ногу, та не бійтесь: дурень мій подався на цілу ніч з кумом під вози, щоб москалі часом не поцупили чого".

Так грізна жінка Черевикова ласкаво підбадьорювала поповича, що боязко тулився коло тину; той виліз хутко на тин та довго стояв, вагаючись, на ньому, ніби висока страшна примара, націлюючись оком, куди б краще стрибнути, і, нарешті, з шумом кинувся в бур'ян.

"Ото лихо! чи не забилися ви, чи не скрутили ще, боронь боже, в'язи?" лепетала заклопотана Хівря.

"Цс! нічого, нічого, найлюб'язніша Хавроніє Никифорівно!" болісно й пошепки промовив попович, підводячись на ноги: "крім хіба уязвлення від кропиви, цього змієподібного зілля, як казав небіжчик отець протопоп". "Ходімо ж тепер до хати; там нікого нема. А я думала вже, Афанасію Івановичу, що на вас болячка чи соняшниця напала. Нема та й нема. Як же вам живеться? Я чула, що панотцеві перепало тепер чимало всякої всячини!"

"Чиста дрібниця, Хавроніє Никифорівно; панотець зібрав за весь піст мішків з п'ятнадцять ярового, проса мішків з чотири, книшів із сотню, а курей, якщо полічити, то не буде й п'ятдесяти штук, яйця ж усе більше протухлі. Та воістину сладосні приношення, мовивши до прикладу, єдино від вас сподіваємося дістати, Хавроніє Никифорівно!" говорив далі попович, розчулено поглядаючи на неї і присуваючись ближче.

"Ось вам і приношення, Афанасію Івановичу!" промовила вона, ставлячи на стіл полумиски і манірно застібаючи свою кофту, що наче ненавмисно розстебнулася: "варенички, галушечки пшеничні, пампушечки, товченички!"

"Б'юсь об заклад, якщо це зробили не наймайстерніші руки з усього Євиного роду!" сказав попович, беручись до товченичків і присовуючи другою рукою варенички. "Одначе, Хавроніє Никифорівно, серце моє прагне від вас поживи солодшої за всі пампушечки й галушечки".

"От я вже й не знаю, якої вам ще поживи хочеться, Афанасію Івановичу!" відповіла огрядна красуня, прикидаючись, ніби не розуміє.

"Розуміється, любові вашої, незрівнянна Хавроніє Никифорівно!" пошепки промовив попович, тримаючи в одній руці вареника, а другою обіймаючи широкий стан її.

"Бог знає, що ви видумаєте, Афанасію Івановичу!" сказала Хівря, соромливо опустивши очі свої. "Чого доброго! ви, мабуть, візьметесь ще й цілуватися!"

"Щодо цього я вам скажу хоч би й про себе", говорив далі попович: "коли був я, до прикладу сказати, ще в бурсі, ось, як тепер пригадую..."

Тут почулося знадвору гавкання й стукіт у ворота. Хівря поквапно вискочила й вернулась, уся зблiднувши.

"Ну, Афанасію Івановичу, ми попалися з вами: народу стукається купа, і мені вчувся кумів голос..."

Вареник застряв у горлі поповичеві... Очі його вирячились, начебто який-небудь виходець з того світу тільки що зробив йому перед цим візит свій. "Лізьте сюди!" кричала перелякана Хівря, показуючи на покладені під самою стелею на двох перекладинах дошки, де було навалено всякого хатнього манаття.

Небезпека додала духу нашому героєві. Опам'ятавшись трохи, скочив він на лежанку і поліз звідти обережно на дошки. А Хівря побігла без пам'яті до воріт, бо стукали знову та ще дужче й нетерплячіше.

VII

Та тут чудасія, мосьпане!

З малоросійської комедії

На ярмарку трапилася дивна пригода: скрізь пішла чутка, і що десь між крамом з'явилася червона свитка. Бабі, що продавала бублики, привидівся сатана у вигляді страшної свині, що безперестанку нахилявся над возами, начебто шукаючи чогось. Це швидко облетіло всі кутки вже притихлого табору; і всі вважали за злочин не вірити, дарма, що баба з бубликами, пересувна крамниця якої стояла поряд із яткою шинкарки, вклонялася цілий день без потреби і виписувала ногами цілковиту подібність свого смачного краму. До цього долучились ще перебільшені звістки про чудо, бачене волосним писарем у розваленому сараї, отож проти ночі всі щільніше тулилися одне до одного; спокій зник, і страх заважав кожному склепити очі свої; а ті, що були не дуже хоробрі і запаслися ночівлею в хатах, забралися додому. До таких належав і Черевик із кумом та дочкою, які разом з гостями, що напросились до них у хату, і зчинили стукіт, що так перелякав нашу Хіврю. Кума вже трохи розібрало. Ще можна було бачити з того, що він двічі проїхав своїм возим по подвір'ю, поки знайшов хату. Гості теж були у веселому настрої і без церемонії увійшли перше за самого хазяїна. Дружина нашого Черевика сиділа, як на голках, коли почали вони нишпорити по всі кутках у хаті.

"Що. кумо, скрикнув, увійшовши, кум: "тебе ще й досі трясе пропасниця?"

"Егеж, нездужається", відповіла Хівря, неспокійно поглядаючи на дошки, накладені під стелею.

"Ану, жінко, дістань-но там у возі баклажок!" казав кум до жінки, що приїхала з ним разом: "ми хильнемо його з добрими людьми; прокляті баби нагнали такого страху, що й сказати соромно. Та ми ж, їй-богу, браття, через дурницю приїхали сюди!" казав він далі, сьорбаючи з череп'яного кухля. "Я тут-таки ставлю нову шапку, якщо баби не надумали покепкувати з нас. Та хоч би й справді сатана! — Що сатана? Плюйте йому на голову! Нехай би оцю хвилину забагнулось йому стати

ось тут, наприклад, передо мною: був би я собачий син, коли не дав би йому дулю аж під самісінький ніс!"

"Чого ж ти враз зблід увесь!" закричав один з гостей, вищий від усіх на голову, що намагався завжди вдавати з себе сміливця.

"Я… Господь з вами! приснилось!"

Гості посміхнулись. Задоволена усмішка з'явилась на обличчі дотепника-сміливця.

"Куди тепер йому зблiднути!" підхопив другий: "щоки в нього розцвіли, як мак; тепер він не Цибуля, а буряк, — або краще, як та червона свитка, що так налякала людей".

Баклажок прокотився по столу і зробив гостей ще веселішими, ніж перше. Тут Черевик наш, якого давно мучила червона свитка та не давала й на хвилину спокою цікавому його духові, підступив до кума.

"Скажи, будь ласка, куме! от питаю, та ніяк не допитаюся, що то за історія з тією проклятою свиткою".

"Е, куме! воно б не годилось розповідати проти ночі; та хіба вже на те, щоб догодити тобі й добрим людям (при цьому повернувся він до гостей), що їм, я бачу, так само, як і тобі, хочеться дізнатися про цю диковину. Ну, добре. Слухайте ж!"

Тут він почухав плече, втерся полою, поклав обидві руки на стіл і почав:

"Раз, за яку провину, їй-богу, вже й не знаю, вигнали одного чорта з пекла".

"Як же це, куме!" перебив Черевик: "як же могло це статися, щоб чорта вигнали з пекла?"

"Що ж робити, куме, вигнали, то й вигнали, як ото собаку хазяїн виганяє з хати. Може, йому забагнулося вчинити яке-небудь добре діло, ну й показали йому поріг. От чортові бідному так стало сумно, так сумно за пеклом, що хоч на гілляку. Що робити? Почав з горя пити. Отаборився в отому сараї, що, як ти бачив, розвалився під горою і що повз нього ні один добрий чоловік не пройде тепер, не захистивши спершу себе хрестом святим, і став той чорт такий гультяй, якого не знайдеш і між парубками. Од ранку й до вечора тільки й діла, що сидить у шинку!.."

Тут знову суворий Черевик перебив нашого оповідача: "Бог знає, що говориш ти, куме! Як це можна, щоб чорта впустив хто-небудь у шинок: адже в нього ж є, хвалити бога, і кігті на лапах, і ріжки на голові". "Ото ж бо й штука, що на ньому була шапка й рукавиці. Хто його впізнає? Гуляв-гуляв — нарешті дійшло до того, що пропив усе, що мав при собі. Шинкар довго давав набір[13], потім і перестав. Довелося чортові заставити червону свитку свою, мало не за третину ціни, жидові, що шинкарював тоді на Сорочинському ярмарку; заставив та й каже йому: "гляди ж, жиде, я прийду до тебе по свитку якраз через рік, бережи її!" і зник, як у воду. Жид роздивився гарненько свитку: сукно таке, що й у Миргороді не дістанеш! а червоний колір горить, як вогонь, аж не надивишся! От жидові надокучило дожидатися строку. Почухав собі пейсики, та й злупив з якогось приїжджого пана мало не п'ять червінців. Про строк жид і забув зовсім. Коли це одного разу, надвечір, приходить якийсь чоловік: "ну, жиде, віддавай мою свитку!" Жид спочатку був і не впізнав, а потім, як роздивився, то прикинувся, ніби й у вічі не бачив: "яку свитку? в мене нема ніякої свитки! я знати не знаю твоєї свитки!" Той зирк, — і пішов; та тільки ввечері, коли жид, замкнувши свою халупу й перелічивши в скринях гроші, накинув на себе простирало і став по-жидівському молитись богу — чує шарудіння… гляне — з усіх вікон повиставлялись свинячі рила…"

Тут справді почувся якийсь неясний звук, що дуже скидався на свиняче рохкання: всі зблідли... Піт виступив на обличчі оповідача.

"Що?" промовив злякано Черевик.

"Нічого!.." відповів кум, трясучись усім тілом.

"Га!" обізвався один із гостей.

"Ти сказав..."

"Ні!"

"Що ж воно рохнуло?"

"Бог знає, чого ми переполохались! нікого нема!"

Всі злякано стали озиратись навколо й почали нишпорити по кутках. Хівря була ні жива ні мертва. "Ех ви, баби! баби!" промовила вона голосно: "чи вам козакувати й бути чоловіками! вам би веретено в руки, та й посадити за гребінь; один хто-небудь, може, прости господи... Під ким-небудь ослін заскрипів, а всі й кинулись, як навіжені!"

Це засоромило наших сміливців і примусило їх підбадьоритись; кум хильнув із кухля і почав оповідати далі: "Жид обмер; одначе ж свині на ногах, довгих, як ходулі, повлазили у вікна і вмить оживили його плетеними трійчатками, примусивши танцювати вище цього сволока. Жид — у ноги, признався у всьому...

Та свитки вже не можна було повернути скоро. Пана обікрав на дорозі якийсь циган і продав свитку перекупці; та привезла її знову на Сорочинський ярмарок, але з того часу ніхто вже нічого не купував у неї. Перекупка дивувалась, дивувалась, та, нарешті, збагнула: мабуть, це

винна червона свитка. Недарма, налягаючи її, завжди відчувала, що її душить щось. Не думаючи, не гадаючи довго, кинула в огонь — не горить чортова одежа! Еге, та це чортів дарунок! Перекупка примудрилась і підсунула у віз одному чоловікові, що вивіз продавати масло. Дурень і зрадів; та тільки масла ніхто й питати не хоче. Е, недобрі руки підкинули свитку! Схопив сокиру й порубав її на шматки; зирк — аж лізе один шматок до другого, та й знову ціла свитка! Перехрестившись, поцюкав сокирою вдруге, шматки розкидав по всьому ярмарку і поїхав. Тільки з того часу кожного року, і саме під час ярмарку, чорт із свинячою личиною ходить по всьому майдану, рохкає й збирає шматки своєї свитки. Тепер, кажуть, тільки одного лівого рукава бракує йому. Люди з того часу одхрещуються від того місця, і ось уже буде тому років з десять, як не було там ярмарку. Та нечиста сила надала оце засідателеві о…"

Друга половина слова завмерла на устах в оповідача.

Вікно брязнуло з гуркотом; шибки з дзвоном повилітали геть, і страшна свиняча морда висунулась, поводячи очима, ніби питалася: а що ви тут робите, добрі люди?

VIII

…Піджав хвіст, мов собака,

Мов Каїн, затрусивсь увесь;

Із носа потекла табака.

Котляревський "Енеїда"

Жах скував усіх, хто був у хаті. Кум з роззявленим ротом скам'янів. Очі його витріщились, начебто хотіли вистрілити; розчепірені пальці нерухомо застигли в повітрі. Високий сміливець від непереборного страху підскочив аж під стелю і вдарився головою об перекладину; дошки

посунулись, і попович з громом і тріском полетів на землю. "Ай! ай! ай!" кричав один, повалившись з жахом на лаву і дриґаючи на ній руками й ногами. "Рятуйте!" горлав другий у розпачі, закрившись кожухом.

Кум, виведений зі скам'яніння другим переляком, поліз, корчачись, під пелену своєї дружини. Високий сміливець поліз у піч, хоч які були вузькі там челюсті, і сам закрився затулкою. А Черевик, начебто облитий окропом, схопивши на голову горщик, замість шапки, кинувся до дверей, і, мов несамовитий, біг вулицями, не чуючи землі під собою; сама втома тільки примусила його трохи зменшити свій біг. Серце його калатало, як ступа в млині, піт котився з нього. Знемігши, ладен уже був він упасти на землю, коли раптом почулось йому, що ззаду хтось женеться за ним… Дух йому перехопило…

"Чорт! чорт!" кричав він у нестямі, потроюючи сили, і через хвилину без пам'яті повалився на землю. "Чорт! чорт!" кричало слідом за ним, і він чув тільки, як щось із шумом кинулось на нього. Тут свідомість відлетіла від нього, і він, як страшний жилець тісної домовини, лежав німий і нерухомий посеред дороги.

IX

Ще спереду і так, і так;

А ззаду, єй-же-єй, на чорта!

З простонародної кажи

Чуєш, Власе!" говорив, підвівшись, один з натовпу народу, що спав на вулиці: "біля нас хтось згадав чорта!"

"А мені яке діло!" пробурчав, потягуючись, циган, який лежав біля нього: "хоч би й усіх своїх родичів пом'янув".

"Але ж так закричав, нібито душать його!"

"Мало чого людина не збреше спросоння!"

"Як собі знаєш, хоч глянути треба; а викреши-но вогню!"

Другий циган, бурмочучи про себе, звівся на ноги; два рази обсипав себе іскрами, ніби блискавками, роздмухав губами трут із каганцем у руках, звичайним малоросійським світильником, що складався з розбитого черепка, налитого баранячим лоєм, — подався, освітлюючи дорогу.

"Стій, тут лежить щось; світи-но сюди!"

Тут підійшло до них ще кілька чоловік.

"Що лежить, Власе?"

"Та начебто двоє людей: один зверху, другий знизу, котрий з них чорт, я вже й не розберу!"

"А хто зверху?"

"Баба!"

"Ну от, це ж і є чорт!"

Загальний регіт розбуркав майже всю вулицю.

"Баба вилізла на чоловіка: ну, певно, ця баба знає, як їздити!" говорив один з натовпу, що зібрався навколо.

"Дивіться, хлопці!" говорив інший, підіймаючи черепок з горшка, друга ціла половина якого трималася на голові в Черевика: "яку шапку надів на себе цей добрий молодець!"

Гамір і регіт, ще збільшившись, примусили опам'ятатися наших мерців, Солопія та його дружину, що, охоплені переляком, довго дивилися з жахом застиглими очима на смагляві циганські обличчя. Освітлюючись химерним і тремтливим світлом, воно здавалось диким збіговищем гномів, оточених важкою підземною парою й хмарами пітьми непробудної ночі.

X

Цур тобі, пек тобі, сатанинське наважденіє!

З малоросійської комедії

Ранковий холодок віяв над Сорочинцями, що прокинулися від сну. Клуби диму з усіх димарів летіли назустріч сонцю, яке з'явилося на сході. Ярмарок загомонів. Вівці замекали, коні заіржали; крики гусей і перекупок залунали знову по всьому табору — і страшні розмови про червону свитку, що навіяли таку моторошність на людей в таємничі години присмерку, зникли зовсім, як тільки настав ранок.

Позіхаючи й потягуючись, дрімав Черевик у вкритій соломою кумовій повітці, вкупі з волами, мішками борошна та пшениці, і, здається, зовсім не мав бажання відірватися від своїх снів, як раптом почув голос, такий же знайомий, як притулок лінощів — благословенна піч у його хаті, чи шинок далекої родички, що стояв не далі, як за десять кроків від його порога. "Вставай, вставай!" деренчала йому над вухом ніжна дружина, смикаючи його з усієї сили за руку.

Черевик, замість відповісти, надув щоки і почав вимахувати руками, наче б'ючи в барабан.

"Божевільний!" закричала вона, ухиляючись від вимаху рук його, бо він мало був не зачепив її по обличчю.

Черевик підвівся, протер трохи очі й подивився навколо:

"Враг би мене взяв, якщо мені, голубко, не уявилася твоя пика барабаном, що на ньому мене примусили вибивати зорю, немов москаля, оті свинячі рила, що від них, як каже кум…"

"Годі, годі тобі дурниці верзти! Збирайся, веди швидше кобилу на продаж! сміх просто людям: приїхали на ярмарок, і хоч би тобі пасмо прядива продали…" "Як же, жінко", підхопив Солопій: "та з нас-бо тепер сміятися будуть".

"Іди! іди! з тебе й так сміються!"

"Ти ж бачиш, що я ще не вмивався", провадив далі Черевик, позіхаючи й чухаючи спину та намагаючись, між іншим, виграти час для своїх лінощів.

"Ото не до речі забагнулося йому чепуритись! Коли це за тобою водилося? ось рушник, утри свою пику…"

Тут схопила вона щось, зібгане в жмут, і з жахом кинула його від себе… Це був червоний обшлаг від свитки!

"Іди, роби своє діло", повторила вона, набравшись духу, своєму чоловікові, бачивши, що в того переляк відібрав ноги, і зуби цокотіли.

"Буде продаж тепер!" бурчав він сам до себе, одв'язуючи кобилу й ведучи її на майдан. "Недарма, коли я збирався на цей проклятий ярмарок, на душі було так тяжко, начебто хто навалив на тебе здохлу корову, а воли аж двічі самі повертали додому. Та ще, як згадав я тепер, чи не в понеділок ми виїхали. Ну, от і лихо все!.. Невгамовний і чорт

проклятий: носив би вже свитку без одного рукава; так де там, треба ж добрим людям не давати спокою. Був би я, наприклад, чортом, від чого борони боже, чи став би я лазити вночі за проклятущими клаптями?"

Тут філософствування нашого Черевика перебив грубий і різкий голос. Перед ним стояв високий циган: "Що продаєш, чоловіче добрий?"

Продавець помовчав, поглянув на нього від ніг до голови і сказав байдужісінько, не спиняючись і не випускаючи з рук вуздечки:

"Сам бачиш, що продаю!"

"Ремінці?" спитав циган, поглядаючи на вуздечку, що була в його руках.

"Еге ж, ремінці, коли вже кобила схожа на ремінці".

"Одначе ж, чорт побери, земляче, ти, видно, її соломою годував!"

"Соломою?"

Тут Черевик хотів був потягти за вуздечку, щоб провести свою кобилу і викрити брехню безсоромного ганьбителя, та рука його з незвичайною легкістю вдарилася в підборіддя. Глянув — у ній перерізана вуздечка, а до вуздечки прив'язаний — ой, жах! волосся його здійнялось догори! — шматок червоного рукава!.. Плюнувши, хрестячись і махаючи руками, побіг він від несподіваного подарунка і, швидше за молодого парубка, зник серед натовпу.

XI

За моє ж жито, та мене й побито.

Прислів 'я

Лови! лови його!" кричало кілька хлопців у тісному кінці вулиці, і Черевик почув, що його схопив хтось дужими руками. "Зв'язати його! це той самий, що вкрав у доброго чоловіка кобилу!"

"Господь з вами! за що ви мене в'яжете?"

"А за що ти вкрав кобилу в приїжджого мужика, Черевика?"

"З глузду з'їхали ви, хлопці! Де ж це бачено, щоб чоловік сам у себе крав що-небудь?"

"Старі вигадки! старі вигадки! чого ж ти біг скільки духу, наче сам сатана за тобою гнався?"

"Мимоволі побіжиш, коли сатанинська одежа!.."

"Е, голубе! дури інших цим; буде ще тобі від засідателя, щоб не лякав чортовинням людей!"

"Лови, лови його!" почувся крик з другого кінця вулиці: "ось де він, ось утікач!"

І перед очима нашого Черевика з'явився кум в найжалюгіднішому стані, зі зв'язаними назад руками, що його вели кілька хлопців.

"Чудеса завелись!" говорив один із них: "послухали б ви, що розказує цей шахрай, якому досить тільки глянути в обличчя, щоб побачити злодія; як стали питати: чого біг він, як навіжений, — поліз, каже, до кишені понюхати табаки та, замість тавлинки[14], витяг шматок чортової свитки, з якої спалахнув червоний вогонь, а він давай боже ноги!"

"Еге, ге! та це одного гнізда обидві пташки! зв'язати їх обох вкупі!"

XII

Чим, люди добрі, так оце я провинився? За то глузуєте? сказав наш неборак, За шо знущаєтесь ви надо мною так? За що, за що? сказав та й попустив патьоки, Патьоки гірких сліз, узявшися за боки.

Артемовський-Гулак "Пан та собака"

Може, й справді, куме, ти поцупив що-небудь?" спитавЧеревик, лежачи зв'язаний разом з кумом під солом'яною яткою. "І ти тієї ж, куме! щоб мені відсохли руки й ноги, якщо я що-небудь будь-коли крав, крім хіба вареника з сметаною в матері, та й то ще, коли мені було років десять віку".

"За що ж це, куме, на нас напасть така? Тобі ще нічого: тебе обвинувачують принаймні в тому, що ти в іншого вкрав; за що ж на мене, бідолаху, лихий наклеп такий: нібито в самого себе вкрав кобилу. Видно, нам, куме, на роду написано не мати щастя!"

"Горе нам, сиротам бідним!"

Тут обидва куми заридали, схлипуючи.

"Що це тобі, Солопію?" спитав, увійшовши в цей час, Грицько. "Хто це зв'язав тебе?"

"А! Голопупенко, Голопупенко!" закричав, зрадівши, Солопій. "Ось, куме, це той самий, про якого я казав тобі. От молодець! ось бог мене побий на цьому місці, коли не висушив при мені кухля завбільшки майже як твоя голова, і хоч би тобі скривився".

"Що ж ти, куме, так не пошанував такого гарного парубка?"

"Отак, як бачиш", казав далі Черевик, обернувшись до Грицька: "покарав бог, видно, за те, що завинив перед тобою. Прости, чоловіче добрий, їй-богу, радий би зробити все для тебе… Та що ж поробиш? — в старій моїй диявол сидить".

"Я не злопам'ятний, Солопію. Якщо хочеш, я визволю тебе!"

Тут він моргнув хлопцям, і ті ж самі, що вартували його, кинулись розв'язувати.

"За те й ти роби, як треба: справляй весілля! та й погуляємо так, щоб цілий рік боліли ноги від гопака".

"Добре! от добре!" сказав Солопій, ляснувши руками. "Та мені так тепер зробилось весело, наче мою стару москалі забрали. Та що там думати: годиться, чи не годиться так — сьогодні ж весілля, та й по всьому!"

"Гляди ж, Солопію, через годину я буду в тебе; а тепер іди додому: там чекають тебе купці на твою кобилу й пшеницю!"

"Як! хіба кобила знайшлася?"

"Знайшлась!"

Черевик з радості остовпів, дивлячись услід Грицькові, що пішов собі.

"Що, Грицьку, погано ми зробили своє діло?" спитав високий циган парубка, що поспішав. "Воли ж бо тепер мої?"

"Твої! твої!"

XIII

Не бійся, матінко, не бійся,

В червоні чобітки обуйся.

Топчи вороги

Під ноги; Щоб твої підківки

Бряжчали! Щоб твої вороги

Мовчали!

Весільна пісня

Підперши ліктем гарненьке підборіддячко своє, задумалась Параска, сама сидячи в хаті. Багато мрій снувалося навколо русої голівки. Іноді раптом легенька усмішка торкалась її червоних губок, і якесь радісне почуття зводило темні її брови, то знову хмарина задуму опускала їх на карі, ясні очі.

"Ну, що, як не справдиться те, що говорив він!" шепотіла вона з якимось виразом сумніву. "Ну, що, як мене не віддадуть? якщо… Ні, ні; цього не буде! мачуха робить усе, то їй забагнеться; невже я не можу робити того, що мені хочеться? Впертості й у мене вистачить! Який же він гарний! як чарівно світять його чорні очі! як любо каже він: Парасю, голубко! як личить йому біла свитка! якби ще пояс гарячіший!., нехай, уже правда, я йому витчу, як перейдемо жити в нову хату. Не подумаю без радості", говорила вона далі, виймаючи з-за пазухи маленьке дзеркальце, обклеєне червоним папером, що купила на ярмарку, і видивляючись в нього з прихованою втіхою. "Якщо зустрінусь тоді де-небудь з нею — я їй нізащо не вклонюся, нехай вона собі хоч лусне. Ні, мачухо, годі вже бити тобі свою пасербицю! Скоріш пісок зійде на камені,

і дуб похилиться у воду, як верба, ніж я схилюся перед тобою! Та я й забула… ану, приміряю очіпок, хоч і мачушин, як він на мене прийдеться!" Тут встала вона, тримаючи в руках дзеркальце і, нахилившись до нього головою, трепетно йшла по хаті, начебто боялася впасти, бачачи під собою, замість долівки, стелю з накладеними під нею дошками, звідки гупнув недавно попович, та полиці, заставлені горшками. "Що це я, справді, ніби дитина", скрикнула вона, сміючись: "боюся ступити й ногою!"

І почала притупувати ногами, чимдалі сміливіше; нарешті, ліва рука її опустилась і вперлась у бік, і вона почала танцювати, по-брязкуючи підківками, тримаючи перед собою дзеркало і наспівуючи улюбленої своєї пісні:

Зелененький барвіночку,

Стелися низенько!

А ти, милий, чорнобривий,

Присунься близенько!

Зелененький барвіночку,

Стелися ще нижче!

А ти, милий, чорнобривий,

Присунься ще ближче!

Черевик заглянув у цей час в двері і, побачивши, як його дочка танцює перед дзеркалом, спинився.

Довго дивився він, сміючись з небаченої витівки своєї дочки, яка, замислившись, не помічала, здавалось, нічого; та коли почув знайомі звуки пісні — жилки в нього затрусилися; гордо взявшись у боки, виступив він наперед і пустився навприсядки, забувши про всі діла свої. — Гучний кумів регіт примусив їх обох здригнутись.

"Ото добре, батько з дочкою завели вже тут самі весілля! Йдіть же швидше: молодий прийшов!"

При останньому слові Параска спалахнула яскравіше, ніж червона стрічка на її голові, а безтурботний батько її згадав, чого прийшов він.

"Ну, дочко! ходімо мерщій! Хівря на радощах, що я продав кобилу, побігла", говорив він, боязко оглядаючись на всі боки: "побігла купувати собі плахти та ряднини всякі, то треба, поки не вернулась, все скінчити!"

Не встигла переступити вона через поріг хати, як почула себе в обіймах парубка у білій свитці, який з купою народу дожидався її на вулиці.

"Боже, благослови!" сказав Черевик, складаючи їм руки. "Нехай собі живуть, як вінки в'ють!"

Тут почувся галас серед народу.

"Я швидше лусну, ніж допущу до цього!" кричала жінка Солопія, що її, одначе, з реготом одпихав натовп народу.

"Не казися, не казися, жінко!" говорив розважно Черевик, бачачи, що пара дужих циган тримає її за руки: "що зроблено, те зроблено; змінювати я не люблю!"

"Ні, ні! цього не буде!" кричала Хівря, але ніхто не слухав ЇЇ: кілька пар обступили молодих і створили навколо них непробивну, танцюючу

стіну. Дивне, невимовне почуття охопило б глядача, коли б він побачив, як від одного удару смичком музики в сірячинній свитці, з довгими підкрученими вусами, все повернулося, по волі і мимоволі, до одностайності й перетворилося на злагоду. Люди, що на їх похмурих обличчях, здається, вік не зринала усмішка, притупували ногами й поводили плечима. Все кружляло. Все танцювало. Та ще дивніше, ще нерозгаданіше почуття вродилося б у глибині душі, якби поглянути на старих баб, що від древніх облич їх віяло спокоєм могили, коли вони штовхалися серед молодого, веселого, радісного люду. Безтурботні! навіть без дитячої радості, без іскри співчуття, яких самий хміль тільки, як механік свого безживного автомата, примушує робити щось подібне до людського, вони тихо похитували сп'янілими головами, пританцьовуючи разом із народом, що веселився, не звертаючи навіть очей на молоду пару.

Грім, регіт, пісні чути було дедалі тихше. Смичок завмирав, притихаючи й гублячи неясні звуки в порожняві повітря. Ще чути було десь тупання, щось схоже на гуркіт далекого моря, і незабаром скрізь стало порожньо й глухо.

Чи не так і радість, прекрасна й непевна гостя, відлітає від нас, і даремно самотній звук думає виявити веселість? У власному відгомоні вже чує він сум і пустелю, й дико прислухається до нього. Чи не так і веселі друзі бурхливої й вільної юності, поодинці, один по одному, губляться по світу і покидають нарешті самого старовинного брата їх? Сумно покинутому! І важко і сумно стає на серці, і нічим допомогти йому.